

DN Debatt 16 december 1998

"Sänk skatten på allt arbete"

Forskaren Magnus Henrekson: Lägre skatt på enbart hushållstjänster och hemsjukvård leder fel.

Att med hjälp av skatter och bidrag uppmuntra att tjänstesektorn flyttar in i hemmen leder fel. Lösningen på problemen med massarbetslöshet ligger i stället i en generell sänkning av skatterna på arbete. 63-75 procent av kostnaderna för en tjänst utgörs i normalfallet av skatter och sociala avgifter. I USA har jobben i den privata tjänstesektorn fördubblats sedan 1970. Endast 0,8 procent av denna ökning utgörs av lågt betalda arbeten i andra människors hem. I stället är det fråga om en kraftfull framväxt av en professionellt utförd tjänsteproduktion. Det skriver Magnus Henrekson, docent i nationalekonomi och forskare vid Industrins utredningsinstitut.

I maj 1997 stod i praktiken 1,65 miljoner människor i yrkesaktiv ålder utanför arbetsmarknaden (Social rapport 1997). Detta var en ökning med 500 000 sedan 1990. Trots minskningen i registrerad arbetslöshet under senare tid har sysselsättningen inte ökat alls det senaste året.

Den dystra utvecklingen på arbetsmarknaden har hos många resulterat i en uppgivenhet där man menar att faktorer som ny teknik, kraftig produktivitetstillväxt och ökad konkurrens från låglöneländer helt enkelt lett till att antalet arbeten i ekonomin blivit mindre än tidigare. Om den slutsatsen är korrekt kan det också verka rimligt att föreslå arbetstidsförkortning, generationsväxling och så vidare för att "rättvisare" fördela de jobb som fortfarande finns kvar.

Men stämmer det verkligen att antalet arbetsuppgifter i samhället i dag är så mycket mindre än tidigare att de inte räcker till för att skapa full sysselsättning vid en faktisk pensionsålder på 65 år (i stället för 58) och med en genomsnittlig arbetstid på dagens nivå? Svaret på denna fråga är nej. För att övertyga sig om detta räcker det att se på det arbete som utförs som oavlönat egenarbete.

Hushållen arbetar ju inte bara på marknaden utan en stor del av det totala arbetet utförs utanför den ordinarie arbetsplatsen i form av eget obetalt arbete.

Enligt Dan Anderssons Tjänsteutredning (1997) är den tiden som används till obetalt egenarbete till och med mer omfattande än marknadsarbetet. Antalet arbetade timmar i form av egenarbete uppskattades till 7,0 miljarder medan summan av antalet avlönade arbetstimmar endast uppgick till 5,9 miljarder. Dessutom finns en svart sektor där antalet arbetade timmar kan uppskattas till i storleksordningen 10 procent av antalet arbetade timmar i den vita marknadssektorn. Tjänstebeskattningsutredningen beräknar således att den totala volymen arbete i den informella sektorn - egenarbete plus svart arbete - i timmar räknat är ungefär 30 procent större än den totala volymen i den beskattade marknadssektorn.

SCB:s stora tidsanvändningsundersökning från 1990/91 visade att den genomsnittliga totala arbetstiden för både män och kvinnor översteg 60 timmar hela veckan. För småbarnsföräldrar var den totala arbetstiden ungefär 70 timmar per vecka.

När vi vidgar definitionen på arbete på detta sätt framgår klart att dagens massarbetslöshet/undersysselsättning inte beror på en brist på arbetsuppgifter i samhället. Huvudproblemet är i stället att vi i vårt samhälle, liksom i många andra västeuropeiska länder, inte klarar att i tillräcklig grad åstadkomma att arbetsuppgifterna utförs i form av reguljär sysselsättning. 10 procent av det obetalda arbetet motsvarar hela arbetslösheten.

Det är också lätt att hitta närliggande exempel på hur viktiga arbetsuppgifter alltmer läggs över på den enskilde i form av obetalt egenarbete:

Den kommunala fritidsverksamheten för skolbarnen bantas; daghemmen stänger ofta under hela dagar för utbildning; det blir allt vanligare med jourinsatser från föräldrarnas sida; äldreomsorgen sänker sin servicenivå med krav på kompenserande insatser från de anhöriga; hemgången i sjukvården sker avsevärt snabbare än tidigare; lärarlösa lektioner i skolan ökar kraven på stödjande föräldrainsatser i barnens utbildning.

Källsortering av sopor med hämtning vid tomtgränsen eller i fastigheten ersätts av att var och en på sin fritid, i regel med egen bil, fraktar sina sopor till en gemensam uppsamlingsstation.

En stor del av butiksförsäljningen sker på platser ("köplador") som ligger långt från kundernas bostäder och servicenivån är ofta låg.

Vid köp av en dator ingår sällan hjälp med installation och konfigurering - var och en förväntas att med hjälp av manuell läsning klara detta själv.

Överföringen av arbetsuppgifter till obetalt egenarbete på detta sätt minskar den enskilde individens möjligheter att utvecklas och öka kompetensen i det egna yrket. Självklart är det många som tycker att detta är av godo; de anser det helt enkelt inte önskvärt att vissa arbetsuppgifter professionaliseras. Denna uppfattning är naturligtvis fullt legitim, men det är viktigt att förstå att den får vittgående konsekvenser.

De stora "klippen" när det gäller ekonomiskt välstånd uppstår av att enskilda människor blir allt skickligare specialister på alltmer specifika uppgifter. Genom den internationella handeln har möjligheterna att dra nytta av arbetsfördelningen ökat. Fram till början av 1970-talet var det i hög grad genom en ökad arbetsfördelning inom varuproduktionen som välståndet kunde öka. I takt med tjänstesamhällets framväxt blir en ökad specialisering i tjänsteproduktionen en allt viktigare tillväxt- och välståndskälla.

Att en sådan specialisering är möjlig visar inte minst utvecklingen i USA. Sysselsättningen i den privata tjänstesektorn har fördubblats sedan 1970, medan ökningen i Sverige varit mindre än 20 procent. USA har nu enligt OECD-statistiken (1996) en

högre sysselsättningsnivå än Sverige: 75 procent av befolkningen i yrkesaktiv ålder arbetar i genomsnitt cirka 1 950 timmar per år på marknaden att jämföra med drygt 72 procent i Sverige som i genomsnitt arbetar cirka 1 550 timmar.

En närmare granskning av var sysselsättningsökningen skett i USA visar att det inte är fråga om en ökning av antalet lågt betalda arbeten i andra människors hem; endast 0,8 procent av den amerikanska sysselsättningen utgörs av betalt hushållsarbete och antalet människor som är sysselsatta med detta har halverats sedan 1970! I stället är det fråga om en kraftfull framväxt av en professionellt utförd tjänsteproduktion i branscher som reparationer av varaktiga varor, hotell och restaurang, detaljhandel, hälso- och sjukvård med mera.

Särskilt slående är den helt olikartade utvecklingen i detaljhandeln i de två länderna. Sysselsättningen ökade där med 4,5 miljoner personer (47 procent) i USA mellan 1970 och 1994, medan den samtidigt minskade med 14 procent i Sverige.

Genom denna sysselsättningsökning har man i den amerikanska detaljhandeln åstadkommit en högre servicenivå, fler butiker, ett större konkurrenstryck i lägre priser än i Sverige (McKinseys Sverigestudie, 1995). Likaså visar tjänstebanscher som renhållning och städning, reparationer av hushållsvaror och övriga personliga tjänster (till exempel frisörs-, foto- och tvätteritjänster) en vikande sysselsättning i Sverige.

Vad är det då som förhindrar framväxten av nya jobb i tjänstesektorn i Sverige? En avgörande skillnad mellan varu- och tjänsteproduktion är att om en konsument vill konsumera en vara, till exempel en mikrovågsugn eller en Volvobil, är det sällan ett realistiskt alternativ att tillverka varan själv. När det gäller tjänster är det ofta annorlunda, i många fall kan den potentielle köparen i stället för att köpa tjänsten välja att producera den själv, om än i regel med lägre - ofta betydligt lägre produktivitet och kvalitet än vad den professionelle tjänsteproducenten skulle åstadkomma.

När det gäller exempelvis en högteknologisk produkt innebär ett mycket högt pris att många konsumenter helt avstår från att konsumera varan. Detta behöver inte bli fallet med ett stort antal tjänster - ett mycket högt pris kan i många fall bara innebära att produktionen utförs av konsumenten själv ("gör-det-själv") i stället för av en professionell producent.

Kostnaden för en tjänst utgörs främst av arbetskostnaden. Av kostnaden för en tjänst inklusive moms utgörs i normalfallet mellan 63 och 75 procent av skatter och sociala avgifter. Detta gör att tjänsteproducenten måste ta ut ett mycket högt pris för tjänsten för att kunna ta ut en lön som går att leva på, men därmed blir tjänsten så dyr att "gör-det-själv" i många fall blir billigare. Man kan visa att den professionella tjänsteproducenten i regel måste vara 200 till 300 procent effektivare än "gör-det-själv" för att det skall löna sig att köpa tjänsten på marknaden. I USA räcker det med att proffset är i intervallet 40-90 procent bättre. Förutsättningarna för specialisering och framväxt av en modern, sofistikerad tjänstesektor blir därmed betydligt större.

Vad får det för konsekvenser att säga nej till en ökad specialisering inom tjänstesektorn? En första konsekvens är att alltför många arbetsuppgifter inte kan utföras via reguljär sysselsättning, vilket allvarligt försvårar möjligheterna att återgå till full sysselsättning. Ju fler människor som står utanför arbetsmarknaden, desto högre måste skatten på arbete vara för att finansiera deras försörjning och därmed försvåras ytterligare framväxten av en tjänstesektor. En andra, ofta förbisedd, konsekvens är att de som i dag har jobb får mindre möjligheter till ökad specialisering och förkovran i sina ordinarie jobb, eftersom tiden inte räcker till för detta när allt fler arbetsuppgifter läggs över på familjen eller när vi i Sverige misslyckas att utveckla ett tjänstesamhälle i samma grad som andra utvecklade länder. Därmed försämras näringslivsklimatet även i den varuproducerande sektorn.

Kombinationen av stora hinder för ytterligare arbetsspecialisering i tjänstesektorn, en snabb produktivitetstillväxt i varuproduktionen och neddragningar i offentlig sektor på grund av finansieringsproblem medför att arbetstidsförkortning, ur den enskildes perspektiv, lätt uppfattas som ett bra alternativ. Man hinner helt enkelt inte med sitt liv och ser ingen annan utväg än att via sin fackliga organisation eller sina politiska representanter kräva kortare arbetstid.

Lösningen på problemet ligger i en generell sänkning av skatten på arbete. Selektiva åtgärder riskerar däremot att i många fall rycka undan förutsättningarna för en professionell entreprenöriell produktutveckling på tjänsteområdet, eftersom nya produkter och mer effektiva organisationsformer lätt kan få en konkurrensnackdel när lättnader införs för i dag kända och identifierbara verksamheter. Dessutom visar erfarenheten att selektiva åtgärder sällan är långsiktigt stabila, vilket har en avskräckande effekt på potentiella entreprenörer.

De nya förslagen från ledande socialdemokrater i Stockholm att genom särregler sänka priset på avlönat arbete i andra människors hem och centerledaren Olof Johanssons förslag att sänka skatten på vård av äldre i hemmen leder därför fel. Att med hjälp av skatter och bidrag uppmuntra till att tjänstesektorn flyttar in i hemmen är ingen lämplig väg för att öka välbördet och samtidigt skapa full sysselsättning i Sverige. Det är därför av stor vikt att vi inleder en utveckling mot sänkta skatter på arbete.

Magnus Henrekson